

Bokanmälning

Karin Arvastson och Cecilia Hammarlund-Larsson:
Offentlighetens materia. Kulturanalytiska perspektiv på
kommunhus, Carlssons, 2003

Kommunhuset som samhällsspegel

Det finns vissa böcker man skulle vilja skriva. Boken om Sveriges kommunhus har jag själv börjat på i mitt huvud många gånger. Varje gång jag besöker en kommunal centralort söker jag upp den lokala politiska maktens högborg, fotograferar den om jag har kameran med, och börjar fundera på vad själva huset säger om orten och dess historia. Men bokprojektet, som aldrig varit särskilt realistiskt, kan nu definitivt avfärdas. Boken är skriven.

"Få byggnader i Sverige är så laddade med värderingar som stadshus/kommunalhus." Så inleder etnologerna Karin Arvastson och Cecilia Hammarlund-Larsson sin bok *Offentlighetens materia*. Resten av boken ägnas åt att vidimera det postulatet och läsaren får följa med på en rikt illustrerad exposé genom tid och rum med Sveriges kommunhus i fokus.

Kommunhusen är en spegel av den tid då de byggdes, en tid som inte sällan var formativ för den stad eller den kommun det är beläget i. I kommuner där man växt ur sitt gamla och byggt ett nytt står ofta fortfarande det gamla rådhuset kvar och illustrerar historiens utveckling.

De äldsta kommunhusen var naturligtvis inte skapade för demokrati i modern mening. Makten var mer juridisk än demokratisk, och rådhusen var också domstol och polishus, och ibland fängelse. Stormaktstiden pampiga stenhus och nyklassicismens enkla små trähus hör dit. Under den andra halvan av 1800-talet, som författarna

kallar *stadshusens epok*, liknar stadshusen ofta medeltida slott och ligger nästan alltid vid stadens största torg. Helsingborg (1892) och Karlshamn (1899) är typiska exempel. Läget vid torget underlättade husets kanske viktigaste funktion – att utgöra en arena för en borgerlig offentlighet. Ofta finns ett stadshotell eller en exklusiv stadshuskällare i nära anslutning som ytterligare underströk arenans funktion.

Med demokratins införande, modernismens arkitektoniska segertåg och kommunernas växande ansvar för samhällets verksamheter förändras kommunhusens funktion och utseende. På många håll blir kommunhusen en symbol för framtidstro och demokratins intåg. Fullmäktigesalens framträdande position i arkitekturen understryker detta. Man bygger gärna lite för stort – för att växa i. Författarna pekar på Hällefors (1938) och Surahammar (1953) som praktexempel. I Huddinge (1940-tal) syns tydligt hur politikernas del av kommunalhuset är mer imponant jämfört med tjänstemännens lägre länga.

Maktens symbolik skiftar. Under 50- och 60-talen uppfördes många kommunhus i vad författarna kallar lågmäld monumentalitet. Byggnaderna är påkostade och utgjorde ofta stora investeringar för kommunerna. I källorna finner man en del gny över den lyx som de utrustades med. Men samtidigt finns en trygghet och fridsamhet över arkitekturen. Under 60-talet är centralhallen en arkitektonisk prioritet. Ett stort publikt rum med offentlig konst, som i Kiruna och Mölndal. En länk och en mötesplats mellan den offentliga makten och folket. Där förr de fina restaurangerna och spritbutikerna låg i stadshusets lokaler, för att skapa en arena för borgerligheten, öppnar nu försäkringskassor, arbetsförmedlingar, barnavårdscentraler och hälsovårdsmottagningar i kommunhusen.

Under de decennier som följde tonades det demokratiska ner och kommunhusen blev allt mer det ständigt växande antalet tjänstemäns arbetsplats. Kommunblocksreformen, som genomfördes under början av 1970-talet, får enligt författarna effekt även på kommunhusens utformning. Storskalighet, effektivitet och förvaltningen lyfts fram. Byggnaderna blev större men samtidigt enklare. Man byggde hellre på längden än på höjden. Kontorslandskap med cheferna placerade bland sina underlydande blev vanligare och underströk det icke-hierarkiska intrycket. Det demokratiska inslaget tonades ner. I värsta fall fick fullmäktige sammanträda i någon närbelägen skolmatsal. Vellinge och Lidingö (båda 1974) är typiska för sin tid.

Kommunhusets placering är fortfarande viktig. Under kommunsammanslagningarnas tid var det inte sällan en mycket känslig fråga var det politiska centrumet skulle placeras, i synnerhet om det inte fanns någon given centralort. Gamla ärevördiga städer fick se sig förbigångna av större granntätorter. Att kommunhusen har kommit att glida bort från centralorternas stortorg beror delvis också på reformerna. Man har ibland velat, till exempel i Piteå, lägga det närmre hela kommunens centrum, inte bara den gamla centralortens. Författarna tolkar

även den neutralitet som avspeglas i många nyare kommunhus som ett tecken på viljan att tona ner konflikter mellan de nya kommunernas delar.

Men utslätningen är också en tidsanda. Det avskalade och neutrala präglar även tingshus och bankhus som byggts under samma tid. Om det inte fanns ett litet kommunvapen och kommunens namn på väggen skulle man kunna ta kommunhuset för vilken offentlig servicebyggnad som helst. Den senaste epokens kommunhus kan enligt författarna sägas utgöra "symboler för en tid där makten är abstraherad". Arkitekturens undvikande och neutraliserande gestaltning blir en bekräftelse av en makt som finns men inte syns. Slutenheten döljer myndigheten och försvårar kommunikationen. Författarna frågar sig varför myndigheten måste döljas till förmån för budskapen om effektivitet och service, men ger inget uttömmande svar. De spekulerar i om det möjligen finns ett kulturellt utjämnande syfte bakom viljan att skapa ett offentligt rum för medborgare, oberoende av deras kulturella och klassmässiga hemvist.

Jag lämnar åt författarnas disciplinkollegor inom etnologi och kultursociologi att bedöma hur väl man lyckats knyta sina tolkningar om arkitekturen som samhällspegel till refererade storheter som Foucault och Habermas med flera. För kommunforskningen är boken ändå en guldgruva. Demokratins framväxt, självstyrets rang och innebörd, kommunernas skiftande uppgifter genom historien, relationen mellan förtroendevalda, tjänstemän och medborgare – allt speglas i kommunhusen. Även för de som forskar om kommunerna som organisationer borde dessa de främsta av kommunala institutioner vara väsentliga. Att institutioner är särdeles svåra att rubba vet alla som forskar om organisationsförändringar, det gäller särskilt de som bokstavligen är huggna i sten.

Mitt största klagomål på boken rör att den inte avslutas med en stor tabell över Sveriges kommunhus. Tänk att få göra om husen till variabler och köra dem mot kommunpolitikforskningens alla enkäter. Tror inte ni som jag att det kan vara skillnad på vilken politik som bedrivs i blå stenhus och i röda baracker? Att demokratin möjligen fungerar bättre när kommunhuset ligger vid stortorget än ute på en åker eller att tjänstemännen jobbar på ett annat sätt när chefen sitter i en glasmonter och tittar på dem? Att debattens vågor inte går lika höga i glashus som i betonglådor? Visst skulle man vilja veta?

David Karlsson